

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

УДК 371:37.017

Вакарчук Ю. Ю.[°]

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, аспірантка кафедри педагогіки і педагогічної майстерності

ПРОБЛЕМИ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

У статті проаналізовано особливості морального виховання в контексті громадянського виховання молоді. З моральним вихованням обов'язково пов'язане поняття цінностей. З'ясовано, що гуманістична мораль базується на культурологічній основі, для якої характерний узагальнюючий, інтегративний підхід. Уточнено наукові підходи до розробки технологій морального виховання гуманної особистості у сучасних умовах.

Ключові слова: моральне виховання, моральні норми, принципи морального виховання, моральні цінності.

В статье проанализированы особенности нравственного воспитания в контексте гражданского воспитания молодежи. С нравственным воспитанием обязательно связано понятие ценностей. Выяснено, что гуманистическая мораль базируется на культурологической основе, для которой характерен обобщающий, интегративный подход. Уточнено научные подходы к разработке технологий нравственного воспитания гуманной личности в современных условиях.

Ключевые слова: нравственное воспитание, моральные нормы, принципы нравственного воспитания, моральные ценности.

The paper analyzes the features of moral education in the context of civic education of youth. On the moral education necessarily related to the concept of values. Found that humanistic morality is based on the basis of cultural urological, which is characterized by a synthesis, integrative approach. Updated scientific approaches to technology development and moral education humane person in modern conditions.

Keywords: moral education, moral norms and principles of moral education, moral values.

Актуальність дослідження. Сучасна соціально-економічна ситуація в суспільстві початку XXI століття не сприяє забезпеченню морального виховання учнівської молоді. Несприятливе побутове оточення, важке матеріальне становище сімей і погіршення на цьому ґрунті внутрішньосімейних стосунків, недоліки в організації шкільного виховання і скорочення позашкільних закладів – усе це призводить до збільшення кількості дітей і підлітків, поведінка яких виходить за межі моральних норм.

У зв'язку з цим великого значення набуває моральне виховання учнів загальноосвітніх шкіл, особливо старшокласників. Адже саме старшокласники досягають віку громадянської зрілості, тому їх потрібно готувати до тих ролей, які вони будуть виконувати в недалекому майбутньому, коли почнуть самостійне життя. У ньому їм доведеться працювати й творити, створювати свої і та виховувати дітей, брати участь у політичному житті суспільства, тобто бути учасниками трудових, шлюбно-сімейних, цивільно-правових та інших відносин.

Отже, нагальні питання сучасності пов'язані із вдумливим осмисленням минулого, об'єктивною оцінкою історичних реалій, вивченням історичних коренів, ідей морального виховання, фактів, теорій, концепцій, досвіду педагогів минулих років. Звернення до історичного періоду другої половини ХХ – початку ХХІ ст. зумовлене суттєвими змінами та здобутками в галузі морального виховання учнів у цей час.

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Аналіз архівних матеріалів, історико-педагогічної та сучасної літератури свідчать про те, що окремі аспекти проблеми морального виховання молоді другої половини ХХ століття були предметом вивчення науковців. Так, дослідники розглядали моральне виховання в контексті комуністичного. Про це свідчать праці В. Бабич, В. Білоусової, Б. Кобзаря, Т. Люріної та ін. Учений М. Фецула, М. Подберезський, Л.Твердохліб моральне виховання пов'язували з правовою культурою. Науковці Т. Ільїна, В. Лозова, І. Підласий, Я. Соколов, Г. Троцько моральне виховання розглядали в контексті правового. У тісному взаємозв'язку з сімейним моральне виховання окреслили Т. Алексеєнко, Т. Кравченко, В. Постовий, Через проблематику профілактики правопорушень серед неповнолітніх звертають увагу на необхідність морального виховання учнів Н. Рєпа, В. Оржеховська. Розкриттю сутності морального виховання були присвячені праці В. Галузинського, О. Киричука, О. Кондратюка.

На думку І. Беха, процес морального виховання має відбуватися через формування гуманістичних цінностей. Моральне виховання в тісній взаємодії з патріотичним розглядають П. Ігнатенко, С. Дем'янчук, В.Кіндрат. Моральне виховання як складник громадянського виховання визначають П.Ігнатенко, О. Пометун, С. Степаненко, К. Чорна. Окремі автори (Г. Васянович, О. Вишневський П. Щербань, Ю. Руденко, Р. Скульський, Г. Шмалько) розглядають моральне виховання в межах формування національної свідомості.

На основі аналізу науково-педагогічної літератури, дисертаційних праць можна зробити висновок, що проблема організації морального виховання учнівської молоді України у другій половині ХХ століття не була предметом цілісного історико-педагогічного дослідження. В означених вище роботах відсутній ретроспективний аналіз теорії та практики морального виховання учнівської молоді досліджуваного періоду.

Отже, відсутність фундаментальних історико-педагогічних досліджень, які синтезовано відображали б еволюцію зазначених питань протягом другої половини ХХ століття, необхідність урахування досвіду минулих років у розробці сучасної педагогічної теорії та організації морального виховання учнів зумовили комплексне вивчення питань морального виховання учнів в історичній ретроспективі.

Мета публікації – проаналізувати особливості морального виховання в контексті громадянського виховання молоді.

Виклад основного матеріалу дослідження. Питання морального виховання особистості є актуальним для сучасного суспільства. Саме у формуванні молодих людей з необмеженими творчими потенціями, високим рівнем моральних принципів та розумово-вольовою активністю зацікавлена молода українська держава. Тому, визначаючи проблеми зміст і методи морального естетичного виховання молоді, ми спираємося, перш за все, на концептуальні положення

програми національної освіти про місце гуманістичних цінностей людства у вихованні молодшої генерації [3 ; 6].

З точки зору філософської методології, всі предмети і явища знаходяться між собою у незлічених взаємозв'язках, тобто, всі можливі зміни, які здійснюються в кожному предметі чи явищі окремо, в свою чергу, викликають нові зміни. Кожне окреме явище пов'язане з іншим безліччю переходів, зв'язків, впливів, що мають взаємних характер. Проблема даного дослідження ґрунтується саме на засадах філософського принципу внутрішньої єдності духовності і моралі складає тим самим його концептуальну основу.

Проблема морального розвитку особистості має досить глибоке історичне коріння. Ще антична культура приділяла значну увагу моральним проблемам, надавала їм гуманістичного забарвлення. Одним із перших, хто наголошував на єдності духовного і морального, був Сократ. Учений підкреслював, що духовно-моральні якості людини проявляються навіть у зовнішньому вигляді.

У свою чергу, Платон, розглядаючи у творах питання морально-естетичного виховання, відмічав, що вплив мистецтва на поведінку людини настільки великий, що необхідно встановити контроль з боку держави за художніми творами, які мали б відповідати моральним нормам існуючого суспільства. Власну точку зору щодо морального мав Арістотель. Він розвиває думку Платона про прагнення до наслідування як необхідної умови і способу формування особистості.

Отож, філософська думка античності ставила проблему морального виховання, шукала шляхи її розв'язання і зв'язувала своє розуміння морального наслідування, звертаючись, перш за все, до характеру звичаїв, традицій тощо.

Низку раціональних ідей у радіусі питань морального виховання запропонував свого часу китайський філософ, політик і педагог Конфуцій. Вчений вважав, що починати освіту слід з поезії, закріплювати її вивченням правил "лі" (добродетності, етикету, правил пристойної поведінки) і завершувати обрядовою музикою.

Новим світоглядом – гуманізмом – висвітлені проблеми морального виховання доби Ренесансу. Об'єктом вивчення стає людина і все людське, замість середньовічного "божественного".

Ідеї про моральне значення мистецтва вирости в своєрідну програму суспільного виховання людини засобами мистецтва. Проблема моральності виявилась основоположною в працях Дені Дідро, Д. Дьюї, І. Канта та ін.

Педагог-гуманіст В. Сухомлинський сформулював основні завдання і зміст морального виховання, розкрив моральні принципи гуманістичної поведінки. Він писав, що дійсна гуманність педагогіки полягає в тому, щоб зберегти радість, щастя, на яке має право дитина. Він вимагав, щоб у людині з дитинства виховували доброту, справедливість, чесність. Виняткову увагу В.О.Сухомлинський приділяв вихованню почуттів. Йому належить пріоритет у необхідності виховувати у дітей непопулярні в тих умовах цінності: терпимість, милосердя, людяність [7].

Найновітнішою концепцією, яка втілює демократичні, гуманістичні ідеї стосовно формування, розвитку особистості, є цілісна сучасна теорія особистісно орієнтованого виховання, розроблена І. Д. Бехом. Це нова освітня гуманістична філософія, яка є альтернативою директивній авторитарній педагогіці. Її автор обґрунтував психолого-педагогічні умови, які є основою реалізації особистісно

орієнтованого виховання шляхом створення новітніх виховних технологій. Передусім – це „формування у суб’єкта здібності і бажання усвідомлювати себе як особистість”, “культивування у вихованні цінності іншої людини”, “культивування у вихованні досвіду свободи приймати особисті рішення” [2].

Наукові підходи до розробки технологій морального виховання гуманної особистості у сучасних умовах розроблені в дослідженнях І. Беха, В. Білоусової, М. Боришевського, К. Чорної та інших. Гуманістичні цінності проявляються в реалізації сутнісних сил людини, моральному вдосконаленні, особистісному розвитку. Як зазначає К. Чорна [8], «моральні цінності розглядаються через призму таких аспектів: аксіологічного – звернення особистості до вищих духовних цінностей. До них відносяться такі моральні феномени, як Добро, Свобода, Обов’язок, Честь, Совість, Гідність, Щастя, Любов.

У колі педагогічних досліджень зрілість моральної свідомості характеризується вмінням аналізувати свої бажання і вчинки, міркувати про явища моральності з позицій ідеалу, давати їм відповідну оцінку. Рівень моральної свідомості визначає рівень моральної культури, тобто вміння будувати свої відносини з іншими людьми на основі поваги, доброзичливості та принциповості, уваги, чуйності. Моральна культура особистості репрезентує ціннісно-орієнтаційну програму діяльності, підвалини якої складають когнітивний, емоційний, поведінковий аспекти і на персональному рівні представляє позитивну характеристику моральних якостей особистості, включаючи культуру моральної свідомості, моральних почуттів і морального вчинку [2].

Аналіз сучасної педагогічної практики засвідчив, що технології морального виховання будуть результативнішими, якщо базуватимуться на меті, завданнях та принципах, розроблених в Національній програмі виховання дітей та учнівської молоді в Україні [6].

Основними принципами морального виховання є принцип національної спрямованості виховання, який передбачає формування у дітей та учнівської молоді національної самосвідомості, любові до рідної землі, свого народу, шанобливого ставлення до його культури; здатності зберігати свою національну ідентичність, пишатися приналежністю до українського народу, брати участь у розбудові та захисті своєї держави; принцип культуровідповідності; акмеологічний принцип вимагає від педагога орієнтації виховного процесу на найвищі морально-духовні досягнення і потенційні можливості вихованця; створення умов для досягнення життєвого успіху особистості, розвитку її індивідуальних можливостей і здібностей; принцип особистісної орієнтації означає, що загальні закони психічного розвитку проявляються у кожній особистості своєрідно і неповторно; принцип життєвої смислотворчої самодіяльності передбачає становлення особистості як творця і проектувальника свого життя, який вміє приймати самостійні рішення і за них відповідати, повноцінно жити й активно діяти в динамічних життєвих умовах, постійно самовдосконалюватися, адекватно і гнучко реагувати на соціальні зміни; принцип полікультурності передбачає інтегрованість української культури в європейський та світовий простір, створення для цього необхідних передумов (формування у дітей та олоді відкритості, толерантного ставлення до відмінних від національних ідей, цінностей, до культури, мистецтва, вірування інших народів; здатності диференціювати спільне й відмінне в різних культурах, сприймати українську культуру як невід’ємну

складову культури загальнолюдської; принцип технологізації передбачає послідовні науково-обґрунтовані дії педагога та відповідно організовані ним дії вихованців, підпорядковані досягненню спеціально спроектованої системи виховних цілей, що узгоджуються з психологічними механізмами розвитку особистості. Отже, такий виховний процес має ознаки проєктивності й гарантує позитивну розвивальну динаміку; принцип соціальної відповідності обумовлює необхідність узгодженості змісту і методів виховання реальній соціальній ситуації, в якій організовується виховний процес. Завдання виховання зорієнтовані на реальні соціально-економічні умови і передбачають формування в юних готовності до ефективного розв'язання життєвих проблем; принцип превентивності вимагає, щоб виховні впливи держави, усіх виховних інститутів, враховуючи інтереси особистості та суспільства, спрямовувалися на профілактику негативних проявів поведінки дітей та учнівської молоді, на допомогу та захист, вироблення імунітету до негативних впливів соціального оточення» [6].

Одним з головних завдань суспільства нині виступає моральне виховання молоді шляхом розвитку її моральних якостей на основі залучення до духовної скарбниці, що сприяє врятуванню молодих людей від хаосу сьогодення.

У практичній роботі з морального виховання педагогічний колектив мусить вбачати насамперед формування ідейної серцевини особистості – громадянських поглядів, переконань, почуттів поведінки, вчинків, єдності слова і діла. Засвоєння молодію людиною загальнолюдських норм моралі слід вважати надзвичайно важливим етапом формування моральної культури особистості. Привчаючи учнів дотримуватися азбучних істин моралі, потрібно добиваємося того, щоб виховувати в них громадянські спонукання, турботу про інтереси колективу, суспільства. У зв'язку з цим важливе значення має єдність роз'яснення, повчання, переконання, спонукання до діяльності [4].

Майбутнє української нації, її інтеграція у європейський та світовий простір значною мірою залежать від рівня духовної культури молодого покоління [5]. Проте, у шкільній практиці можна спостерігати розбіжності між знаннями учнів моральних норм і принципів (як правило, на інформативному рівні) та їх реальною поведінкою. У зв'язку з цим згідно з Національною доктриною розвитку освіти України у XXI столітті, Указом Президента України «Про заходи щодо розвитку духовності, захисту моралі та формування здорового способу життя громадян» пріоритетними завданнями виступають гуманізація та гуманітаризація системи освіти, що має сприяти вихованню духовності та підвищенню моральної культури підростаючого покоління. Українське суспільство має гостру потребу у підвищенні ефективності вітчизняної системи морального виховання.

Висновки. Отже, проблема морального виховання була і є стрижневою у педагогічній науці та практиці. Українська педагогіка відзначається своєю практичною спрямованістю. Нині накопичено достатній досвід морального виховання учнівської молоді, що базується на таких основних принципах українського суспільства, як повага до особистості, її прав, до її самостійного і вільного вибору, індивідуалізм, вільний саморозвиток тощо. Тому врахування багаторічного досвіду практичної реалізації принципів демократії і гуманізму в моральному вихованні має важливе значення для процесу гуманізації і демократизації освіти України.

Однак, в організації морального виховання в Україні є серйозні й складні проблеми. В умовах глибокої кризи духовності й моралі значної частини молоді проблема морального виховання в освітніх закладах перетворилася в національну. З моральним вихованням обов'язково пов'язане поняття цінностей. Теоретичні та практичні надбання щодо морального виховання є цінним джерелом для особистісно зорієнтованого виховання молоді в контексті гуманістичної моралі.

Список використаних джерел

1. Білоусова В. Виховання культури поведінки учнів / В. Білоусова. – К. : Рад. школа, 1986. – 160 с.
2. Бех І. Д. Виховання особистості. Кн. 1: Особисто – орієнтований підхід: теоретико – технологічні засади : [навч. – метод. видання] / І. Д. Бех. – К. Либідь, 2003. – 280 с.
3. Коберник І. Моральне виховання : традиції, проблеми, інновації / І. Коберник // Рідна школа. – 2002. – № 5. – С. 42-44.
4. Люрина Т. И. Нравственное воспитание подростков средствами фольклора во внеурочной деятельности : дис... канд. пед. наук / Т. И. Люрина – К., 1992. – 172 с.
5. Мораль і так зване моральне виховання // Вишневецький О. Сучасне українське виховання. Педагогічні нариси. – Львів, 1996. – С. 27–37.
6. Національна програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні. – Чернівці : Видавничий дім “Букрек”, 2005. – 56 с.
7. Сухомлинський В. О. Слово вчителя в моральному вихованні / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори : У 5-ти т. – Т. 5. – К. : Рад. школа, 1977. – С. 321-330.
8. Чорна К. І. Особливості сучасних технологій виховання / К. І. Чорна. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.dnpb.gov.ua/datas/upload/files/765445699.doc>.

Отримано 01.03.2014 р.

УДК 378.0143.(477)(043)

Гук О. Ф.[°]

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, факультет психології, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки

МОДЕРНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ У КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ

У статті обґрунтовано педагогічні умови модернізації навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах України у контексті європейських стандартів та визначено відмінності і спільні ознаки сучасних української та європейської систем вищої освіти.

Ключові слова: модернізація навчально-виховного процесу, Болонська система, європейські освітні стандарти, вища освіта України, педагогічні умови, демократизація освітнього середовища

В статті обоснованы педагогические условия модернизации учебно-воспитательного процесса в высших учебных заведениях Украины в контексте европейских стандартов и определены различия и общие признаки современных украинской и европейской систем высшего образования.

Ключевые слова: модернизация учебно-воспитательного процесса, Болонская система, европейские образовательные стандарты, высшее образование Украины, педагогические условия, демократизация образовательной среды